

REDUKOVANJE SVETA U DELU URSULE LE GVIN

Ubundana oblička, utabani sneg i znojava lica, svetiljke upaljene usred dana, mistrija za svečane prilike i završni kamen podešen na mesto... Tako stupamo u svet romana *Leva ruka tame*, u jedan drugačiji svet, koji, međutim, poput svih izmišljenih svetova, neodoljivo podseća na ovaj stvarni – samo što u ovom slučaju možda manje asocira na Ajzenštajnovu Veliku moskovsku kneževinu, a više na nekakav eskimski visoki srednji vek. Ispod ove egzotične površine krije se pak niz „žanrovskih diskontinuiteta“, koji ukazuju na to da je roman sačinjen od heterogene skupine narativnih modusa vešto poslaganih i isprepletanih tako da čine virtuelnu antologiju raznovrsnih pripovedačkih postupaka. Zato se u romanu mešaju putopis (koji pruža antropološke podatke), pastiš mita i političkog romana (shvaćenog u užem smislu kao prikaz dramatičnih dvorskih spletki), konvencionalna naučna fantastika (hainsko kolonizovanje drugih svetova, svemirski brod u orbiti oko getenskog sunca), orvelovska distopija (zarobljeništvo na Trećem dobrovoljačkom dobru i zavodu za preobuku), pustolovina (bekstvo preko glečera), te, naposljetku, možda čak i nešto nalik multirasnoj ljubavnoj priči (uzbuđenje zbog uspostavljanja veza između dve kulture i dve vrste).

Iako ovakvi diskontinuiteti u strukturi romana svedoče o efektivnosti *Leve ruke tame* u poređenju sa delima koja nisu kadra da primene više od jednog ili dva pomenuta postupka, oni istovremeno dovode u pitanje jedinstvo romana u celini. U nastavku teksta želim da obrazložim kako se postiže tematska koherentnost koja nema mnogo veze sa samim zapletom, ali bi donekle mogla da rasvetli proces izgradnje sveta u pripovednoj prozi uopšte. Posmatrano iz tematskog ugla, u romanu se izdvajaju četiri različite teme, a najupečatljivija i najočiglednija među njima odnosi se na hermafroditске polne karakteristike stanovnika Getena. Uprkos tome, „zvanična“ poruka dela nije u vezi sa tom temom nego se tiče društveno-istorijskog ispitivanja karhidskih institucija i sposobnosti tog i bilo kog drugog društva da povede sveopšti organizovani rat. Zatim, svakako moramo pomenuti neobični ekološki sistem koji uslovljava određeni način života, što *Levu ruku tame* čini nekom vrstom anti-*Dine*; i, naposljetku, tu su mitologija i religija žitelja planete, odakle potiče i naslov knjige.

Sada se postavlja pitanje da li možemo naći nešto što objedinjava sve ove teme ili, što bi bilo još bolje, da li možemo da izdvojimo neke osnovne strukturne sličnosti među njima. Počnimo od klime na planeti Geten (koju Ekumen zove Zima), za koju prvi mobil kaže da je poput ledenog doba koje ne pogoduje razvoju ljudskog oblika života:

Vremenske prilike na Zimi toliko su nepogodne i tako blizu granice podnošljivosti, čak i za njih same i pored izuzetne prilagođenosti na hladnoću, da možda koriste svoj borbeni duh da bi se borili protiv zime. Uzgredni narodi, rase koje tek što životare, retko su kada ratnički nastrojeni. Na kraju krajeva, preovlađujući činilac u životu Getenjana uopšte nije seks, niti bilo koja druga ljudska stvar; to je njihova prirodna sredina, njihov hladan svet. Ovde je čovek suočen sa neprijateljem koji je okrutniji čak i od njega samog.¹

No, to nije jedina moguća konotacija ekstremno hladnih vremenskih prilika; motiv hladnoće može imati i drugo, dublje, skriveno simboličko značenje koje je možda najbolje ilustrovati pomoću paralelizma sa simbolikom tropskih vremenskih uslova u novijoj naučnoj fantastici, naročito u romanima Dž. G. Balarda. Doživljaj vrućine se u njima opisuje kao osećaj rasplinjavanja tela u okolinu, osećaj gubitka jasne granice koja razdvaja telo od odeće i okolnih predmeta i koja vam daje autonomiju i slobodu da se nesmetano krećete, i kao osećaj sve veće kontaminacije i lepljivosti pri kontaktu fizičkog organizma sa površinama koje ga okružuju, vlažnim vazduhom koji ga natapa, palminim lišćem koje ga šiba. Time se stvara utisak da je sama džungla, koja nije ni nalik ili je pak potpuna suprotnost Vordsvortovoj prirodi, nekakvo ogromno i strano telo koje preti da će upiti naša tela, pri čemu je možda najalarmantniji izraz tog straha u naučnoj fantastici jeziva scena iz romana *Dole pod zemlju* Roberta Silverberga,² u kome protagonista pronalazi ljudskih par koji je još uvek u životu, ali u čijem torzu se poput čudovišnih fetusa meškolje larve nepoznatog parazita.

Taj gubitak fizičke autonomije – dramatizovan posredstvom prirodnog okruženja džungle u kojoj se rastače sve što je evropsko – tumači se potom kao znak gubitka psihičke autonomije, što se u književnosti prikazuje kanonskom paradigmom moralnog pada, opijanja viskijem i opšteg propadanja junaka u tropskoj koloniji. (Za naše istraživanje značajniji je odnos ekstremne vreline i seksualne anksioznosti, što je naročito izražena tema u delima koja obrađuju sličan materijal, ali nisu iz žanra naučne fantastike već dolaze iz pera katoličkih romanopisaca poput Grejama Grina i Fransoa Morijaka, kod kojih poistovećenje vreline i seksualnih muka adolescentskog doba pruža više nego dovoljnu motivaciju za potonju neutralizaciju seksualnosti kod glavnih likova.)

Balardovo delo značajno je i zbog toga što fizičko i moralno propadanje transponuje u veliki ideološki mit entropije u kome se istorijski pad Britanske imperije projektuje u vidu ogromnog kosmičkog usporavanja kako samog kosmosa tako i molekula koji ga sačinjavaju.³ Zbog te ideološke poruke teško je oteti se utisku da je simbolika vreline u

¹ Ursula Le Gvin, *Leva ruka tame*, prev. Zoran Živković, str. 53–54; u nastavku će se navoditi brojevi stranica u samom tekstu. (Prim. prev.)

² Naslov romana je aluzija na *Bibliju*, Knjiga Propovednikova 3: 21, „Ko zna da duh sinova ljudskih ide gore, a duh stoke da ide dole pod zemlju?” (Prim. prev.)

³ Entropija je, naravno, veoma karakterističan mit koji je stvorila buržoazija krajem devetnaestog veka (npr. Henri Adams, Vels, Zola). Za detaljniju potkrepu ovog tumačenja, videti moj rad „In Retrospect”, *Science-Fiction Studies*, 1 (1974), str. 272–276.

ovom slučaju naročito zapadnjačkog i etnocentričnog karaktera. Tome će, ukoliko je potrebno, posvedočiti Vonegatova *Kolevka za macu*,⁴ u kome se premeštanjem fokusa radnje sa severa države Njujork na Karibe i sa dehumanizovanih američkih naučnika na veselo i skeptično versko učenje bokononizma, ukazuje na slabo prikriveno ispitivanje odnosa između moćne Amerike i zemalja Trećeg sveta, između represije i naučnih istina kapitalističkog sveta, kao i na nostalgичno i primitivističko evociranje prave ljudskosti koja se može naći u starijoj i jednostavnijoj kulturi. Zaokupljenost vrelinom, strah od znojenja kao od svojevrsnog rastakanja vlastitog bića, u tom bi se slučaju mogla izjednačiti sa podsvesnim strahom od mukotrpnog rada na tropskim plantažama (analogna simbolika u američkoj kulturi može se naći u načinu na koji se rad u fabrikama na severu zemlje kroz istoriju reflektuje u farmerkama i radnim košuljama našeg bogatog društva). Košmarni opisi života u tropima, stoga, izražavaju skriveni strah od nezamislive i neiskazive pretnje koju svetina Trećeg sveta predstavlja našem prosperitetnom i privilegovanom životu, te nude novi i neočekivani okvir za tumačenje ledene klime Getena u prozi Ursule Le Guin.

U skladu s tim tumačenjem hladnoću na planeti Zima ne treba prvenstveno shvatiti kao negostoljubivu prirodu, nepogodnu za ljudski život, već kao simboličko proglašenje autonomije organizma i fantastično raskidanje praktično svih veza tela sa prirodnim okruženjem ili ekosistemom. Hladnoća izoluje, a hladnoća na Getenu služi da likovima (i čitaocima) naglasi koliko su fizički odvojeni, izolovani samostojeći pojedinci čija naježena koža postaje svojevrsni spoljni omotač dok planeta okovana ledom prisiljava organizam da se oslanja na sopstvene unutrašnje izvore energije, pretvarajući time svakog pojedinca u samoodrživu visoku peć. Geten se tako ukazuje kao pokušaj da se u kreativnoj imaginaciji stvori eksperimentalno okruženje u kojem je naš odnos sa okolnim svetom pojednostavljen do krajnjih granica i u kome je naša povezanost sa okruženjem putem višestruke i promenjive čulne percepcije drastično apstrahovana da nam to možda obezbeđuje jedan svež pogled na elementarnu prirodu ljudske stvarnosti.

Smatram da je važno naglasiti ovu kognitivnu i eksperimentalnu funkciju narativa kako bismo je razlikovali od drugih, košmarnijih prikaza stanja u kome je svest potpuno odsečena od spoljašnjeg sveta (kao na primer opis „poluživota“ mrtvaca u *Ubiku* Filipa K. Dika). Značajan potencijal naučne fantastike leži upravo u tome što pruža mogućnost kreiranja eksperimentalnih varijacija naše iskustvene stvarnosti; a osmišljavanje polnih karakteristika Getenjane je i sama Le Guinova opisala baš u stilu „misaonog eksperimenta“ u tradiciji velikih fizičara: „Ajnštajn je propuštao zrak svetlosti kroz lift u pokretu; Šredinger je stavio mačku u kutiju. Kod mene nema ni lifta, ni mačke, ni kutije. Eksperiment se izvodi i pitanja postavljaju u umu.“⁵ Ali prisetimo se da je i „ozbiljna književnost“ nekada isticala iste takve ciljeve. Ma koliko da je prevaziđeno Zolino poimanje nasleđa i

⁴ U novijem prevodu *Svrache noge*. (Prim. prev.)

⁵ Ursula K. Le Guin, „Is Gender Necessary“, u: *Aurara: Beyond Equality*, ur. Susan J. Anderson i Vonda McInture (Greenwich, CT, 1976).

ma koliko da je naivna njegova fasciniranost eksperimentalnim istraživanjem Kloda Bernara, naturalistička koncepcija eksperimentalnog romana zapravo je, uoči pojave modernizma, potvrđivala kognitivnu funkciju književnosti. To što ova tvrdnja više nije uverljiva samo ukazuje na to da nam današnje okruženje – celokupni sistem kasnog monopolističkog kapitalizma i potrošačkog društva – izgleda potpuno na mestu i da je u njemu postvarenje toliko sveobuhvatno i neuništivo da ozbiljni umetnik više nema slobodu da se poigrava s njim niti da osmišljava eksperimentalne varijacije.⁶ Mogućnosti koje je žanr naučne fantastike imao tokom istorije književnosti u tesnoj su vezi sa pomenutim stanjem paralize u takozvanoj ozbiljnoj književnosti. Opšteprihvaćeni „neozbiljni“ ili petparački karakter naučne fantastike suštinska je karakteristika koja ovom žanru omogućava da se oslobodi tiranije „principa stvarnosti“ koji se kao neki vid cenzure nameće visokoj umetnosti; nesputan, ovaj „paraknjiževni“ oblik može tada da preuzme na sebe zadatak i obavezu da nam pruža alternativne verzije sveta nezamislive igde drugde. (Objašnjenje prema kojem jednu od najvažnijih tradicionalnih funkcija književnosti sada obavlja žanr naučne fantastike čini se uverljivim jer u savremenoj „lepoj književnosti“ – na primer, u delima Tomasa Pinčona – vidni su sve brojniji pokušaji da se u književni roman ponovo unesu pređašnje formalne mogućnosti.)

Glavne tehnike koje se upotrebljavaju u pripovedačkom eksperimentu u kome naučna fantastika sistematski varira empirijsku i istorijsku stvarnost sveta koji nas okružuje obično se podvode pod kategorije *analogije* i *ekstrapolacije*.⁷ Tumačenje eksperimentalne ekologije Ursule Le Gvin koje ovde izlažemo, međutim, ukazuje na postojanje treće i sasvim različite tehnike varijacije koju nameravamo da izložimo u nastavku analize. Prirodnu sredinu na Getenu moguće je, naravno, tumačiti kao ekstrapolaciju jednog godišnjeg doba na Zemlji, te njegovo razvijanje prema zakonima njegove unutrašnje logike da bi se na kraju dovelo do ekstremnih granica – kao, na primer, kada Pol i Kornblut u *Reklamokratiji* do planetarnih razmera dovode tendenciju agresivnog reklamiranja, vidnog već u ranim fazama razvoja potrošačkog društva 1952. godine; ili kada Braner u romanu *Slepo stado* katastrofalno ubrzava već postojeći proces zagađenja životne sredine. No, ipak smatram da je to ponajmanje zanimljiv aspekt eksperimenta koji izvodi Le Gvinova, a koji se zasniva na principu sistematskog eliminisanja, svojevrsnog hirurškog odstranjivanja empirijske stvarnosti nalik procesu ontološkog razvodnjavanja u kome se preobilno mnoštvo svega postojećeg, svega što nazivamo stvarnošću, namerno proređuje i plevi zahvatom radikalnog apstrahovanja i pojednostavljivanja za koji ću od sada upotrebljavati termin *redukovanje sveta*. A kad se jednom upoznamo s prirodom ovog postupka, onda nam ne mogu promaći efekti koje ima na ostale tematske oblasti u romanu, kao na primer upadljivo odsustvo drugih životinjskih vrsta na Getenu. Izostanak evolucije čitavih kola životinja mo-

⁶ Teoriju o sličnom redukovanju mogućnosti u žanru istorijskog romana izlažem u *Marxism and Form* (Princeton, 1971), str. 248–252.

⁷ Videti Darko Suvin, „On the Poetics of the Science Fiction Genre“, *College English*, br. 34 (1972), str. 372–382, i „Science Fiction and the Genological Jungle“, *Genre*, 6 (1973), str. 251–273.

že se, naravno, objasniti hipotezom da su kolonizacija Getena i seksualne anomalije žitelja planete rezultat nekog zaboravljenog biološkog eksperimenta prvobitne hainske civilizacije, ali to objašnjenje ne ublažava neprijatnost koju osećamo zbog nedostatka: „Na Zimi ne postoje društveni insekti. Getenjani, za razliku od Zemljana, ne dele svoj svet sa tim drevnim društvima, tim nebrojenim gradovima malih, bespolnih radnika, koji poseduju jedino nagon za poslušnošću skupini, celini“ (97).

Ova situacija je, međutim, do krajnjih granica dovedena tek u *Čoveku praznih šaka* (1974), jednom od narednih romana Le Gvinove koji pruža spektakularan primer planete (zване Anares) na kojoj ljudska vrsta praktično nema bioloških partnera:

*Situacija je veoma neobična, biološki govoreći. Mi, Anarešani, neprirodno smo izdvojeni. Na starom svetu postoji osamnaest kola kopnenih životinja; ima klasa kao što su insekti, sa toliko vrsta da ih uopšte nisu izbrojali, a neke od tih vrsta imaju čak na milijarde članova. Pomisli samo: ma kuda pogledao, sve same životinje, druga stvorenja, koja dele zemlju i vazduh sa tobom. Tako bi se neuporedivo više osećao kao deo.*⁸

Otud Ševakova zapanjenost kada, po dolasku na Uras, shvati da ga posmatra lice koje „nije bilo ljudsko lice... dugačko poput njegove ruke i sablasno belo. Iz onog što su po svoj prilici bile nozdrve dah je izlazio u mlazevima pare, a tu je, užasno i nepogrešivo, stajalo i jedno oko“. No, nepostojanje krupnih životinja na Anaresu, poput magarca koji je u ovom slučaju uznemirio Ševaka, negativni je odraz jednog mnogo pozitivnijeg izostanka, izostanka samog darvinovskog ciklusa života, nepostojanje ni predatora ni žrtava: to je znak da su ljudska bića savladala istorijski determinizam i da je na njima samima da iskuju sopstvene sudbine. U *Čoveku...*, tako, princip redukovanja sveta postaje izabrano sredstvo razrađivanja prikaza jedne utopije. Na Getenu, međutim, taj princip ima tragične posledice, a hainski eksperiment slučajno je pokrenuo evoluciju zamorčića više nego što je ciljano ustanovio veliku društvenu laboratoriju revolucije i kolektivnog samoodređenja:

Vaša rasa je zastrašujuće sama na ovom svetu. Ovde nema drugih sisara. Nema drugih ambiseksualnih vrsta. Čak nema ni dovoljno razumnih životinja koje bi se mogle pripitomiti kao kućni mezimci. Ta jedinstvenost mora da ostavlja traga na vaš način mišljenja (...) biti tako usamljen na jednom negostoljubivom svetu, to mora da veoma, možda odsudno utiče na vaš svekoliki nazor. (129)

Ipak, dublje značenje takvih detalja, kao i strukturni princip koji deluje putem njih, jasnije će se ukazati tek nakon što uočimo slične obrasce u drugim tematskim oblastima romana, kao što je, na primer, religija na Getenu. U skladu sa antitetičkom kompozicijom romana, žitelji Getena podeljeni su na dve glavne nacionalne i teritorijalne jedinice zva-

⁸ Ursula Le Gvin, *Čovek praznih šaka*, prev. Zoran Živković, Narodna knjiga / Partizanska knjiga, Beograd, 1987.

ne Karhida i Orgorein i njima odgovaraju dve suprotstavljene veroispovesti: orgotski jomeški kult, koji je neka vrsta jeresi ili izdanka prvobitne karhidske handare slično kao što je hrišćanstvo proizašlo iz judaizma. Jemeška religija propoveda sveukupnost znanja i time odražava Mešeovo mistično iskustvo iz kojeg je postala i u kome su sveukupno vreme i sveukupna istorija sagledani u jednoj zaslepljujućoj istovremenosti postojanja: naglasak na znanju, međutim, ukazuje na pozitivističku crtu koja, može se reći, pristaje komercijalnom društvu Orgoreina kao što je protestantizam pristajao počecima kapitalizma u Zapadnoj Evropi. Za naš argument, međutim, značajnija je karhidska religija: handara je, nasuprot sekti koja je proizašla iz nje, uronjena u mistiku mraka i ne-znanja paralelnih drastičnom redukcionizmu getenske klime. Njen duhovni cilj jeste da um odbaci sve što nije apsolutno neophodno i time se svede na neku osnovnu, uprošćenu funkciju:

Upražnjavali su handarsku disciplinu prisutnosti, što predstavlja svojevrstan trans – handa-rate, koji sve pretvaraju u odrečnost, nazivaju to stanje netrans; disciplina se zasniva na gubljenju sebe (na uvećanju sebe?) putem izuzetne čulne prijemčivosti i svesnosti. Iako je ova tehnika krajnje suprotna većini tehnika mističizma, ona je verovatno ipak mistička disciplina, čija je svrha dostizanje iskustva imanencije. (32)

Sledstveno tome, osnovna svrha obreda proricanja – dramatizovanog u jednom od najupečatljivijih poglavlja romana – jeste da putem odgovaranja samo na odgovoriva pitanja o budućnosti „poka[že] savršenu beskorisnost znanja odgovora na pogrešna pitanja“ (39), pa u krajnjoj liniji čak i beskorisnost postavljanja bilo kakvih pitanja. Kasnije ćemo pokušati da kažemo nešto o tome kakva bi mogla biti prava svrha i značaj pogrešnih pitanja ili onih na koja je nemoguće odgovoriti; ali se ova mistična valorizacija neznanja sasvim sigurno umnogome razlikuje od otvorene ljubopitljivosti o poslovnim pitanjima koja je prijatno iznenadila izaslanika po dolasku u Orgorein.

A sad je vreme da ispitamo kako funkcioniše naša pretpostavka o osnovnom strukturnom principu *Leve ruke tame* u kontekstu pomenutog prikaza jedne ambiseksualne vrste – štaviše, ambiseksualnog društva – što je najupečatljivija i najoriginalnija odlika romana. Očigledna defamilijarizacija s kojom se suočava prosečan čitalac nije baš u duhu liberalne i kontrakulturne tradicije naučne fantastike nastale iz muškog pera poput Farmera ili Sterdžena. Umesto da kažemo da roman uvažava sve oblike seksualnog ponašanja, čini se prikladnijim da istaknemo (kao što to čini i Le Gvinova u drugim prilikama) feminističku dimenziju njenog romana i način na koji se u njemu demistifikuju same polne uloge. Glavna stvar u pogledu getenjanske seksualnosti jeste to što polna uloga ne utiče na sve ostale aspekte života, kao što to čini kod ljudi, već je suzbijena i ukroćena, svedena na kratki period mesečnog ciklusa kad su, kao i ostale životinjske vrste, Getenjani u „teranju“ ili „kemeru“. Zbog toga prvi izaslanik koga je Ekumen poslao na Geten naglašava „utisak otuđenosti“ koji Geten izaziva kod bića sa „normalnom“ seksualnošću:

Ako dođe do upućivanja prvog mobila, valja ga upozoriti na to da će mu ponos biti pogođen, osim ako nije veoma samouveren ili senilan. Muškarac želi da mu se muškost poštuje, a žena da joj se ženstvenost ceni, ma koliko bili posredni i tanani ti znaci poštovanja i cenjenja. Na Zimi to ne postoji. Čovek se poštuje i ceni samo kao ljudsko biće. U pitanju je grozno iskustvo. (53)

Takav prikaz sa sobom svakako donosi poteškoće (kao na primer to što zamenice u engleskom neizostavno nose informacije o rodu), i autorka to otvoreno priznaje u pomenutom članku.⁹ Bez obzira na to, propusti čitalaca nisu nužno i autorkini propusti, a opšteprisutna tendencija studenata da Getenjane opisuju kao „bespolne“ govori nam o ograničenjima koja rodni stereotipi nameću njihovoj imaginaciji. Umesto da ukine postojanje polova, biologija na Getenu ukinula je potiskivanje seksualnosti:

Budući da je priroda veoma strogo određivala i ograničavala seksualni nagon Getenjane, društvo ga, u stvari, i nije mnogo sputavalo: tu je bilo znatno manje potčinjavanja seksa propisima, njegovog suzbijanja, potiskivanja nego u bilo kom biseksualnom društvu za koje znam. Uzdržavanje predstavlja u potpunosti dobrovoljan izbor; zadovoljavanje nagona sasvim je prihvaćeno. Seksualni strah i seksualna osujećenost izuzetno su retki. (97)

Autorka u stvari i te kako vodi računa da ne kaže da su ti ljudi prosto evnusi već, nasuprot tome, nastoji da prikaže kako bi izgledali evnusi u tom društvu, što i čini u jednoj naročito zastrašujućoj epizodi koja se odigrava na kažnjeničkom dobru na kome se koriste droge u svrhu sputavanja kemera.

Štaviše, prizor javne kemerske kuće (zajedno sa seksualnom nesputanošću utopije u *Čoveku*) trebalo bi da izazove oduševljenje najzagriženijih pristalica učenja Šarla Furijsa ili zagovornika slobodnog seksualnog ponašanja. No, razlog izostanka takve reakcije treba potražiti u jednom drugom, prilično drugačijem značenju koje objašnjava reakciju mojih studenata i u kome se ponovo srećemo sa onim što smo nazvali redukovanjem stvarnosti. Jer iako Le Gvinova u potpunosti ne izbacuje seks iz romana, može se reći da izbacuje sve što je problematično u vezi s njim. U suštini, fiziologija Getenjane rešava problem seksualnog poriva koji nijedno ljudsko biće poput nas do sada nije uspešno da reši uglavnom zbog toga što ljudska požuda nije biološki uslovljena za razliku od „normalnog“ ili instinktivnog životinjskog nagona. Požuda se konstantno smatra skandaloznom upravo zato što za nju ne postoji adekvatno „rešenje“ – promiskuitet, potiskivanje ili uparivanje podjednako su nepodnošljivi, tako da bi jedino način na koji funkcioniše telo Getenjane i ograničava požudu na nekoliko dana mesečnog ciklusa mogao delimično smanjiti problem. Kod njih se požuda može potpuno ukloniti iz svih ostalih ljudskih delatnosti, što nam onda dozvoljava da te delatnosti posmatramo u njihovom osnovnom, nepomućenom obliku. Tada ponovo, u projekciji požude, to jest, konstrukciji getenjske ambiseksualnosti, pronalazimo da je

⁹ Videti fusnotu 3. Na neke od problema koje Le Gvinova ne primećuje, kao na primer sinhronizovanje kemera i kontinuiteta polnih uloga kod seksualnih partnera, ukazuje Stanislaw Lem svojom besprekornom logikom u „Lost Opportunities“, *SF Commentary*, br. 24, str. 22–24.

na delu proces strukturno analogan već opisanom postupku redukovanja sveta, to jest, ontološkom razvodnjavanju: eksperimentalnom stvaranju imaginarne situacije putem odstranjivanja elemenata stvarnosti, putem drastičnog suzbijanja karakteristika ljudske seksualnosti, što samo po sebi neizostavno stvara uslove za snažan upliv fantastike. Premda je teško zamisliti svet u kome ne postoji seksualnost, takvo priželjkivanje zapravo je iskonska ljudska fantazija, snažna skoro koliko i težnja za ostvarenjem svih seksualnih želja. A šta bi u *Levoj ruci* moglo biti neko opštije simbolično značenje takvog priželjkivanja otkrićemo tek kad otkrijemo kakav je odnos između tog priželjkivanja i druge glavne teme romana, a to je priroda društvenog uređenja Getenjana, naročito njihova sposobnost ratovanja.

Na prvi pogled se čini da je paralelizam ovde očigledan i da, na ovom nivou, jedini cilj redukovanja sveta može biti institucionalno ratovanje koje se još nije razvilo u karhidskom feudalnom sistemu. Celokupno delo Ursule Le Gvin izrazito je pacifističkog karaktera, a njena novela *Svet se kaže šuma* (kao i Oldisov roman *Mračne svetlosne godine*) najveća je osuda koja je u žanru naučne fantastike izrečena na račun američkog genocida u Vijetnamu. Uprkos tome, radi se više o etičkoj nego o društveno-ekonomskoj viziji imperijalizma, a poslednjom se rečenicom za nasilje optužuje čak i oslobodilački rat koji se upravo uspešno okončao: „Možda će nakon moje smrti ljudi biti onakvi kakvi su bili pre no što sam se ja rodio, pre no što ste vi došli. Ali sumnjam u to.”¹⁰ Ali ako opravdano nasilje ne postoji, kasno popodne i sumrak civilizacije na zemlji će biti upravo ona mučna distopija koju su pisci naučne fantastike oduvek predviđali.

Tu istinski liberalnu više nego radikalnu poziciju kod Le Gvinove naglašava i njena sklonost ka politički neutralnim i pasivnim junacima, kao i njena valorizacija antipolitičkog, antiaktivističkog stava, što se vidi na primerima karhidske religije, miroljubivih običaja i navika „kričija” ili Ševekovo sklonosti ka osami i razmišljanju. Ono što njenu poziciju čini dvosmislenijom i zanimljivijom jeste to što dela Ursule Le Gvin odbacuju institucionalizaciju nasilja, a ne nasilje kao takvo: ništa nas u *Čoveku* ne šokira tako kao scena u kojoj Ševek do besvesti isprebija čovek iznerviran time što im imena zvuče slično:

„Ti si jedan od onih sitnih profitera koji idu u školu da bi sačuvali čiste ruke”, reče čovek. „Oduvek sam želeo da mi neko od vas dopadne šaka.”

„Ne nazivaj me profiterom”, reče Ševek, ali ovoj raspravi nije bilo suđeno da ostane samo na rečima. On se presamiti od Ševetovog iznenadnog udara. No, budući da je imao duže ruke i da je bio žustriji nego što mu je protivnik očekivao, uspeo je da zada nekoliko protivudaraca; pa ipak, na kraju je bio nadjačan. Nekoliko ljudi zastalo je da vidi u čemu je stvar, uverilo se da je posredi poštena, premda ne i zanimljiva borba i produžilo svojim putem. Prosto nasilje nije ih ni vredalo ni privlačilo. Ševek nije zatražio pomoć, tako da se cela stvar ticala samo njega. Kad je došao k sebi, ležao je na leđima na tamnom tlu između dva šatora.

¹⁰ Ursula Le Gvin, *Svet se kaže šuma*, prev. Zoran Živković, Izdavački zavod „Jugoslavija”, Beograd, 1980, str. 104.

Drugim rečima, Utopija nije mesto gde se čovečanstvo oslobodilo nasilja, već mesto koje nije opterećeno mnogobrojnim determinizmima (ekonomskim, političkim, socijalnim) kojima je tokom istorije bilo podvrgnuto; to je mesto na kome je čovečanstvo izmirilo račune sa svojim drevnim kolektivnim fatalizmima upravo zato da bi imalo slobodu da čini šta mu je volja na planu međusobnih odnosa – bilo da se radi o nasilju, ljubavi, mržnji, seksu ili bilo čemu drugom. Sve je još u primitivnoj fazi, nerafinisano i nekultivisano, i kao takvo – kao opis povratka elementarnoj pre nego nekoj beatifikovanoj egzistenciji – više doprinosi verodostojnosti vizije Le Gvinove nego ijedno objašnjenje ekonomske i društvene organizacije koje se može naći u Čoveku.

Ono što nam liči na konvencionalni liberalizam kod Le Gvinove (ideološki sumnjiv koliko i liberalizam na koji „liči“) u stvari je tradicija u stilu Džefersona i Toroa upotrebljena protiv istaknutih političkih karakteristika imperijalističkog liberalizma koji danas čini dominantnu ideologiju Sjedinjenih Država. Na to najjasnije ukazuje njen roman *Nebeski strug* (1971), jer se upravo tako tumače suprotstavljene naravi taoistički pasivnog Ora i njegovog ambicioznog psihijatra Hejbera, opsednutog planovima za svakojače reforme i poboljšanja:

Vrednost volje za moći je upravo u tome što raste. Ostvarenje je njeno poništenje. Da bi opstala, volja za moći mora jačati sa svakim novim postignućem, čime to postignuće postaje tek jedan korak na putu do sledećeg. Sa porastom moći, raste i apetit. A pošto nije bilo granice Hejberovoj moći nad Orovim snovima, bezgranična je bila i njegova odlučnost da poboljša ovaj svet.

Zato se može reći da je pacifistička sklonost *Leve ruke tame* deo šireg odbacivanja dinamike moći koja je orijentisana ka neprestanom rastu i koja karakteriše liberalizam savremene Amerike, čak i kad nam se učini da paralele koje povlači između institucionalizovanog ratovanja, centralizacije i fizičke agresije predstavljaju tipično liberalne vrste preokupacija.

Ja bih, međutim, hteo da iznesem tvrdnju da su ispod ove zvanične teme rata po romanu tu i tamo razasuti detalji koji ukazuju na to da postoji jedan mnogo bitniji pokušaj imaginativne prerade istorije. Koji se to čitalac, i ne znajući zašto, nije našao pod utiskom opisa ceremonije postavljanja završnog kamena kojom započinje roman: „Zidari su dole stavili u pokret električni čekrk i kako se kralj penje uvis, završni kamen luka ga pretiče, vezan užadima, a zatim biva podignut do vrha, podešen na mesto i uglavljen gotovo bešumno, iako predstavlja veliki blok od jedne tone, u prazninu između dva stuba, pretvarajući ih u jedan, u jedinstvenu tvorevinu, u luk“ (4); ili opisa trgovačkog karavana koji prvog dana leta kreće ka utvrđenom severu „dvadeset masivnih kamiona sličnih dereglijama, tihih motora, na guseničnom gazu, tvoreći jednoredni niz kroz duboke ulice Erenranga optočne senkama svitanja“ (27)? Proces *ekstrapolacije* u naučnoj fantastici, naravno, nema nikakvo značenje ukoliko se njime ne izdvoje detalji poput ovih, detalji u kojima se jedni naspram drugih odmeravaju i na različite načine kombinuju heterogeni i kontradiktorni elementi

iskustvenog sveta kako bi se od njih sklopili pikantni mozaici. Roman se jasno zasniva na premisi da se radi o feudalnom ili srednjovekovnom društvu koje poznaje električnu energiju i služi se mašinskom tehnologijom. Upotreba mašina se, međutim, razlikuje od naše: „Mehaničko-industrijsko doba izuma u Karhidi traje već najmanje tri hiljade godina i tokom tih trideset vekova oni su usavršili izvrsne i ekonomične naprave za centralno grejanje koje rade na paru, električnu struju i ostala načela; ali one se ne postavljaju po kućama“ (16). Ekstrapolacijska projekcija se, čini mi se, usložnjava zbog ogromnog vremenskog perioda i drevne prirode karhidske nauke i tehnologije, čime se u prvi plan ne ističe toliko šta se dešava ako kombinujemo ili spojimo različita istorijska razdoblja iz stvarne istorije naše zemlje koliko se ističe *šta se ne dešava*. Primer Karhide je nadasve značajan baš zbog toga što se *ništa* ne dešava, društveni poredak je nepromenjen od pamtiveka i kad je pronađena struja – ma kako to nama bilo neobjašnjivo i neshvatljivo – njen pronalazak nije imao ama baš nikakvog uticaja na stabilnost društva koje je u osnovi statično, bez istorijskog kretanja.

Može se, naravno, raspravljati o ulozi nauke i tehnologije u razvoju takozvanog Zapada (što će reći kapitalističkih zemalja Zapadne Evrope i Severne Amerike). Sa marksističkog stanovišta, do razvoja nauke je došlo usled protivrečnosti u proizvodnji i usled kvantitativnog načina razmišljanja koje je prirođeno mladom tržišnom sistemu; s druge strane, anti-marksistička historiografija naglašava presudnu ulogu tehnologije i pronalazaka tokom procesa koji je strateški postao poznat kao industrijska revolucija (više nego kapitalizam). Bilo kako bilo, takva bi razlika u mišljenju bila nemoguća da tehnologija i kapitalizam nisu tako neraskidivo povezani sa našom vlastitom istorijom. Le Gvinova u svojoj projekciji Karhide tu vezu kategorično i dramatično preseca:

Tokom ta četiri hiljadugodišta izumljeni su i uvedeni u upotrebu elektromotor, radio, mehanički razboj, samohodna vozila, poljoprivredne mašine i sve ostalo, čime je nastajalo mašinsko doba, postepeno, bez industrijske revolucije, bez ikakve revolucije uopšte. (54)

Šta ovo govori ako ne da je Karhida pokušaj da se zamisli nešto nalik Zapadu koji nikad nije iskusio kapitalizam? Postojanje moderne tehnologije u suštinski feudalnom poretku znači da je imaginacija uposlena upravo s tim ciljem, ali i s namerom da se oceni uspešnost čitave operacije: to što usred svekolikog krzna i *šifgretora* nekim čudom postoji tehnologija sa svojim simbolično tihim i miroljubivim brujanjem jeste dokaz da Karhida nije još jedan u nizu primera feudalne naučne fantastike nego pravi prikaz alternativnog sveta, sveta u kome se – čudnom igre sudbine? – kapitalizam nikad nije desio.

Teško je izbeći zaključak da je po strukturi i opštem duhu ovaj pokušaj zamišljanja istorije Zapada bez kapitalizma srodan pokušaju već opisanog zamišljanja ljudske biologije bez seksualne želje; jer unutrašnja dinamika tržišnog sistema u suštini je ta koja u kalendarski, sezonski, ciklični tempo pretkapitalističkih društava unosi grozničavost i vrenje koje se nekad nazivalo napretkom. Poistovećenje polnog nagona kao nepodnošljive, skoro pa izlišne životne komplikacije sa kapitalizmom kao bolesnom težnjom za promenom i

besmislenim nagonom za razvojem, leži u osnovi romana i snažno je podvučeno samim pripovednim postupkom – to jest redukovanjem sveta – čiji je cilj da se izostavljanjem obe pojave postigne utopija.

Karhida nipošto nije utopija, niti je *Leva ruka tame* u tom smislu pravo utopijsko delo. Štaviše, postaje jasno da je taj raniji roman poslužio kao poligon za uvežbavanje postupaka koji su tek u *Čoveku...* ciljano upotrebljeni za stvaranje utopije. Tek u potonjem romanu je redukovanje sveta preraslo u hipotezu o neodvojivosti utopije i oskudnosti. Otud je odonjanska kolonizacija jalovog Anaresa primer najpotpunije primene ovog postupka u književnosti dok u isti mah predstavlja snažnu i pravovremenu kritiku na račun savremenih pokušaja da se američko izobilje i potrošačka roba predstave kao vrhunski primer toga kako „najbolje društvo“ treba da izgleda.¹¹

Ne želim da kažem da su sve velike utopije u istoriji književnosti konstruisane imaginativnim zahvatom koji sam nazvao redukovanjem sveta. Štaviše, možda je masivno potrošačko okruženje kasnog kapitalizma iziskivalo baš ovu književnu i imaginativnu strategiju, koja se potom razvila i u političko stanovište. Pa tako u romanu *Vesti niodkuda* Vilijama Morisa junak koji iz devetnaestog veka dolazi u posetu budućnosti zabezeknut je obrisima prirodnog sveta koji se ponovo ukazuju ispod sve bleđeg pečata mračnog industrijskog metropolisa, i sama imena na reci promenila su oblik i umesto otužnog slenga sada evociraju pejzaže livada, padina i rečica, koje su se toliko dugo gušile pod trotoarima stambenih zgrada i bile saterane u kanalizacione odvode, a koje sada izranjaju na svetlo dana:

London, onaj London o kojem sam čitao i koji su nazivali modernim Vavilonom ljudske civilizacije, kao da je nestao [...] A što se tiče velikih mračnih mesta koja su nekada, kao što nam je poznato, bila centri fabričke proizvodnje, ta mesta su, baš kao i cela zidana pustinja Londona, nestala; budući da se tu odvijala samo „proizvodnja“ i ništa više, te da im je jedina svrha bila da služe špekulacijama na berzi, ta mesta su ostavila još manje traga svoga postojanja negoli London [...] Sasvim suprotno od očekivanog, bilo je veoma malo znakova krčenja zemljišta, premda se mnogo gradilo, u manjim gradovima. Njihova predgrađa, ukoliko ih je uopšte i bilo, stapala su se sa okolnom prirodom, a u njihovom centru sada je bilo dovoljno prostora i ljudi su mogli da se kreću a da se ne očešu jedni o druge; ali postojali su gradovi koji su još uvek imali ulice, trgove i pijace; baš ti gradići nam danas omogućavaju da steknemo predstavu o tome kako su izgledali gradovi nekada davno, – mislim, kad su bili u punom sjaju.¹²

¹¹ Budući da će *Čovek praznih šaka*, kao najvažnije utopijsko delo posle Skinnerovog romana *Valden II*, sigurno igrati značajnu ulogu u političkim razmatranjima, važno je ispitati opis Anaresa kao „anarhističke“ Utopije. Njime Le Gvinova bez sumnje nastoji da napravi razliku između decentralizovane organizacije Anaresa i klasičnog sovjetskog modela, ne uzimajući u obzir pri tome značaj koji „odumiranje države“ ima i u marksizmu – što je politički cilj jasno izražen u kulturnoj revoluciji i eksperimentalnim komunama u Kini, kao i u raznim oblicima radničkog samoupravljanja u drugim zemljama.

¹² William Morris, *News from Nowhere* (London, 1903), str. 91, 95, 96.

Morisova utopija pravi je prototip estetski i libidno orijentisane vizije društva, za razliku od tehnološki i inženjerski orijentisane vizije poput Belamijevog romana *U godini 2000: osvrt na godinu 1887*. Morisova vizija je stoga više u stilu Furijea nego Sen Simona, više predskazuje vrednosti nove levice nego sovjetskog centralizma; to je vizija u kojoj prepoznajemo proces raščišćavanja pretrpanog smetlišta kapitalizma, kao i zadovoljstvo svojeg ručnog sistematičnog odstranjivanja mase zgrada iz zakrčene urbane geografije. Da li takva imaginativna projekcija implicira i podržava militantni politički stav? U Morisovom slučaju, da; ali u naše vreme radi se o militantnosti ekološke politike uopšte. Kazao bih da su „ne-naselja“ tek mesta kratkotrajnog predaha, prolaznog olakšanja od neizbežne sveprisutnosti kasnog kapitalizma. Njihova idilična, ali pak elegična, ljupkost, njihovi pastelni tonovi, ili pre će biti patetično pribeglište koje pružaju od začadene viktorijanske svakodnevice, najprikladnije odražava Morisov podnaslov: *Vesti niodkuda: „doba mira“*. Kao da je, nakon velike borbe da se, makar samo u imaginaciji, oslobodimo infekcije naših umova, vrednosti i navika sveprisutnim potrošačkim kapitalizmom, pošto se iznenada i uprkos svim očekivanjima probio do narativnog prostora koji je radikalno drugačiji, neuprljan ničim što je karakterisalo naše stare živote i što nas je tada zaokupljalo, naš duh jedino mogao da leži tamo zadihan u novonastaloj tišini, preslab, nedorastao, za bilo šta drugo osim da na izmaku snage netremice posmatra ponovo izgrađeni svet oko sebe.

Deo čari *Leve ruke tame*, kao i dvosmislenost krajnje poruke romana, svakako izvire iz prigušene želje koja se oseća u njemu za sličnim utopijskim „mirom“, za nekim savršenim „ne-naseljem“ gde živi zajednica koja nije na mukama ni zbog seksualnog poriva niti istorije, ni zbog kulturnih nepotrepština niti sveta ispunjenog predmetima izlišnim za ljudski život. No, ne smemo zaključiti razmatranje a da ne iznesemo zapažanje da u tom pogledu roman sadrži i sopstvenu kritiku.

Služi na čast snazi stvaralačke imaginacije što je postavila okvir romana koji dozvoljava da se istorija pošto biva izbačena netom vrati i to sa tragičnim posledicama; što Karhida, projektovana kao društveni poredak bez razvoja, počinje da se razvija sa početkom samog narativa. To je, verujem, pravo značenje motiva ispravnog i pogrešnog pitanja koje je prethodno pomenuto i koje u nastavku kaže sledeće: „[n]aučiti na koja se pitanja ne može odgovoriti, a *ne da odgovorite na njih*: ovo umeće je najpotrebnije u vremenima potresa i tame“ (84). Nije slučajno to što se ovaj princip navodi neposredno nakon jedne druge, da-leko praktičnije diskusije o politici i istorijskim problemima:

Razume se, ako okrenete leđa Mišnoriju i stanete da se udaljavate od njega, i dalje se nalazite na putu za Mišnori. [...] Treba da pođete negde drugde; morate imati drugačiji cilj; tek onda idete drugim putem. Jegej u dvorani trideset trojice danas: „Neumoljivo se suprotstavljam zabrani izvoza žita u Karhidu, kao i duhu suparništva koji stoji iza svega toga.“ Sasvim ispravno, ali on neće skrenuti sa puta za Mišnori idući u tom pravcu. Mora da ponudi neku drugu mogućnost. I Orgorein i Karhida moraju da odustanu od puta kojim se sada kreću, bez obzira na smer; moraju poći negde drugde, prekinuti krug. (83–84)

Ali, naravno, pravo alternativno rešenje ove dileme i jedini mogući način da se prekine vrzino kolo u kome jedino postoji izbor između feudalizma i kapitalizma, veoma se razlikuje od liberalnog „rešenja“ koje daje spisateljica i njeni junaci u vidu uspostavljanja Ekuмена koji igra ulogu galaktičkih Ujedinjenih nacija. U iskušenju smo da se zapitamo nije li strategija nepostavljanja pitanja („Čovečanstvo se“, tvrdi Marks, „uvek [bavi] onim problemima koje može da reši“) zapravo način na koji utopijska imaginacija nastoji da spreči fatalni povratak upravo u one istorijske okolnosti iz kojih treba da pronađe izlaz. Ako je to tačno, onda najdublja tema *Leve ruke tame* Ursule Le Gvin nije utopija sama po sebi nego naša nemogućnost da je uopšte zamislamo.

Izvornik: Frederic Jameson, „World Reduction in Le Guin: The Emergence of Utopian Narrative“ (1975), u: *Archeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*. London, New York: Verso, 2007, str. 267–280.

(S engleskog prevela **Nataša Kampmark**)